

Helyesírásunknak abból a jelenlegi gyakorlatából tehát, hogy a közhasználatu idegen szavakat fonetikusán írjuk, megint csak nem a deszkriptor, hanem a deskriptor írásmód következik - ha csak nem akarjuk proszkribálni nyelvünkéből a deskriptiót és társait is.

2. Szakembereink idegen nyelvtudásának területén egyre kisebb a latin nyelvtudás aránya; ez természetes folyamat. Vele jár azonban az is, hogy például az angol szaknyelvben talált s a magyarba átültetendő kifejezést esetleg eredeti angolnak nézik akkor is, ha törőlmetszett latin szó. Pedig ilyen latin eredetű szakkifejezéseket épp azért használnak szívesen a modern nyelvekben, mert kiválóan alkalmasak a nemzetközi használatra, az egyes nyelvek szokásainak megfelelő sajátos változataikban. A magyar nyelv eléggé hozzászokott az ilyenek asszimilálásához, szinte ritka az olyan "új", latin eredetű szakkifejezés, amelynek ne volna már rokonsága nyelvünkben.

Ügyelnünk kell tehát, hogy ne nézzük az angol nyelv produktumának /és nem produktjának/ sok más társával együtt az angol szöveg descriptor szavát sem, ne akarjuk deszkriptor-nak ejteni és írni, hanem szóban-írásban maradjunk meg a jó magyar deskriptor-nál.

Ismétlem: nem egyetlen kifejezés írásmódjáról van szó, hanem szakszókincsünk gyarapításának egyik gyakori eljárásáról. Nem mind-egy, hogyan alkalmazzuk ezt az eljárást. Ezért kérem levelem közlését - esetleg mindjárt az ÖMKDE illetékeseinek válaszával együtt.

Kövendi Dénes

Deszkriptort írunk vagy deskriptort skribáljunk?

(Magyarázat és mentegetőzés, a vita lezárásának igénye nélkül)

Elöljáróban hadd említsem meg azt, hogy a "deszkriptor vagy deskriptor" vitát meggyőződéseim szerint nem lehet objektív nyelvészeti vagy egyéb érvek alapján eldönteni. Nem lehet azért, mert ezt a döntést mindenképpen két szempontból kellene előkészíteni, nevezetesen

- nyelvészeti, "elméleti" síkon és
- a gyakorlati nyelvhasználat szempontjából

anélkül, hogy akár egyik, akár másik említett szempontunk egyértelmű eligazítást adna.

Ami a magyar nyelv tisztaságának és jó hangzásának elvi kérdéseit illeti, mindenekelőtt tézisszerűen /és valóban nem tézisszerűen!/ szeretnék összefoglalni néhány olyan gondolatot, amelyek - gondolom - KÖVENDI Dénes álláspontjából kiindulva sem vitathatók és amelyek egyben már magyarázatul is szolgálnak.

a/ A latin eredetű, közvetlenül a latin nyelvből átvett vagy latin kifejezésből kialakított, illetve más nyelvek közvetítésével a magyar nyelv szókincsébe beolvadt kifejezések írás- és kiejtismódja eltérő, nem következetes, általában sem, de különösen az itt vitatott "sz" vagy "s" kérdés tekintetében. Ezt a tézist alighanem kellőképpen szemlélteti az a tény, hogy az sz ejtés számos latin eredetű szó /pl. transliteráció, transzduktor, általában a "trans" előljáró és annak összetételei, vagy az "ars poetica", vagy a "societas" szóból képzett számtalan kifejezés stb./ esetében ugyanolyan "természetesnek" tűnik, mind az s betűs kiejtés a KÖVENDI Dénes által említett esetekben, és különösképpen a "scribo" igéből képzett szavaknál és szóösszetételeknél.

b/ Az s betűvel ejtett latin eredetű szavak áttekintése általában arra utal, hogy az s-betűs kiejtés egy bizonyos történelmi időszakban, különösképpen a két előző évszázadban alakult ki, amikor éppen a magyar nyelv fokozottabb használata révén igen erős volt a latin jövevényszavak behatolása a nemesi, táblabirói, de egyben a tudományos, sőt általában az értelmiségi latin beszédből, olyan mértékben, amennyire a magyar nyelv e rétegekben, illetve területeken is előretört. A számos s-betűs latin szó e folyamat során éppen az írott és beszélt latin nyelv relikviájaként vonult be nyelvünkbe és - a magyar nyelv és a magyarosság diadalutjának pszichológiai hatása révén - természetesen s-betűs kiejtéssel és írásmóddal. Jellemző, hogy a görög nyelvből vagy más idegen nyelvekből átvett kifejezések esetében sokkal ritkábban találni s-betűs kiejtési formát, jóllehet ez ugyanugy elképzelhető lett volna, csakhogy e kifejezések magyar szókincsbe történő átvétele más történelmi korszakban és kevésbé közvetlenül ment végbe, illetve ezek a kifejezések nem a magyar társadalom viszonylag széles köreibben beszélt, "hazai" idegen nyelvből "huzódtak át" a magyarba. Kivételt csupán a német nyelv képez, amelynek s-betűs kifejezései viszont - gyakran a latin jövevényszavak kiejtését is "fertőzve" - a német kiejtés szabályait követve /sparherd, szaletli stb./ szállták meg irodalmi, illetve köznyelvünket, még egyébkénti "elmagyarosodásuk" esetén is.

c/ A nyelv élő voltából következik, hogy korántsem az a magyaros, ami archaikusan magyaros. Ez nemcsak a latin jövevényszavak kiejtésére vonatkozóan igaz, hanem egész nyelvünkre nézve.

A fenti tézisekből arra a következtetésre kell jutnunk, hogy - nem lévén itt szó valamilyen egységes magyar nyelvi szabályról, - a latin nyelvből átvett szavak s-betűs kiejtésére való törekvés inkább archaizáló, mint nyelvünk magyaros hangzását védő törekvés. Nem vitatom, hogy a scribo ige magyar nyelven használt képzett alakjai kivétel nélkül s-betűs kiejtésűek. Mégsem hiszem, hogy az adott körülmények között - amikor is nyilván nem lehet kiejtési szabályt vagy következetes "joggyakorlatot" alkotni minden egyes latin tőszó képzett

alakjaira - ez a tény önmagában indokolná az s-betűs használatot. Egyébiránt pl. éppen a transzkripció esetében már csak a "transz" gyakorlattá vált kiejtése is lehetetlenné teszi a kellemetlen mássalhangzó-torlódás miatt az s-betűs kiejtést. Természetesnek tartom viszont, hogy az írásmód mindig a magyar helyesírás szabályainak megfelelő és fonetikus legyen, még akkor is, ha pl. az ars poetica és más latin eredetű szavak esetében ennek ellenkezőjét is tapasztaljuk.

Mindezekből azt a következtetést kell levonnunk, hogy az elvi okok és érvek között ugyanugy találhatunk az sz-betűs kiejtés mellett szóló érveket, mint az s-betűs kiejtés mellettieket. A kérdést tehát - legalábbis laikus, "szerzői" nyelvészeti szemléletem szerint - nem, vagy csak felesleges bonyodalmak árán lehetne elvi alapon eldönteni.

A másik - és azt hiszem, lényegesebb - kérdés a gyakorlati követelményeké. Ezzel kapcsolatban két tényre szeretnék utalni.

a/ Kétségtelen, hogy a "deszkriptor" kifejezést viszonylag kevesen használják a magyar nyelven beszélők közül. A kifejezést elsősorban a könyvtári és a tájékoztatási dolgozók, másrészt - növekvő mértékben, de nem nagy számban - egyes kutatók használják. Az is kétségtelen azonban, hogy mindazok közül, akik egyáltalán használják, túlnyomó többségben vannak az sz-betűs kiejtés használói. Bizonyos, hogy ebben magam is ludas vagyok oktatói, szerzői és szerkesztői tevékenységem révén egyaránt, de hasonlóképpen "hibásak" benne a TMT és az OMKDK más kiadványainak, sőt számos más tájékoztatási, könyvtárügyi és egyéb tudományos kiadványnak szerzői és szerkesztői is. A tény azonban tény marad: a deszkriptor kifejezés sz-betűs kiejtés- és írásmódja annyira elterjedt, hogy az s-betűs kiejtés és írás meghonosítására irányuló törekvés már semmiképpen sem "írthatja ki" ezt a gyakorlatot, legfeljebb a zavart fokozná, többek között a betűrendes mutatókban is.

b/ A deszkriptor szót az összes idegen nyelvek /nemcsak az itt közvetítő szerepet játszott angol nyelv/ sz-betűs kiejtéssel használja. Vajon lenne-e gyakorlati értelme annak, hogy egy valóban nemzetközileg használt szó esetében eltérjünk ettől az általános kiejtéstől, mégpedig valamely - a fentiek értelmében - korántsem egyszerűelmű kiejtési szabály jegyében. Kétségtelen, hogy az adott szó használatánál más nyelvek is élnek saját nyelvi sajátosságaikkal /pl. descripteur - franciául/. Ezek a nyelvi sajátosságok azonban, legalábbis tudomásom szerint, csak a szó végződését érintik, és ha kiejtésében valami tényleg "nemzetközi", az éppen az sz-betűs kiejtéstől. Az elmondottak értelmében ettől az általános szokástól való eltérést sem indokol a látszólagos "magyarítás".

Égészen más lenne a helyzet, ha itt valóban arról lenne szó, hogy az "idegen" helyett magyar szót használjunk. Ugy vélem, hogy még mindig indokoltabb lenne fontolóra venni valamely olyan kifejezés használatát a "deszkriptor" helyett, mint "leírószo" vagy "ismérvjelölő" stb. Ugy vélem, hogy már ezzel is elkéstünk, illetve az ilyen értelmű magyarosítás jogosultsága is vitatható. Mégis ezt a törekvést inkább érezném olyannak, amely nyelvünk tisztaságát védi, mint az "sz" vagy "s" vitatását.

A fentiekkel igyekeztem menteni és magyarázni a magam és az OMKEK más szerzői és szerkesztői által mind ez ideig követett gyakorlatot. Mentegetőzésemből az is kiderül, hogy "nem érzem bűnösnek magam", illetve a továbbiakban is indokoltnak látom a deszkriptor szó sz-betűs írását és kiejtését. Mivel azonban e vitában még számos érv és ellenérv hangozhat el, nyelvészek és gyakorlati nyelvhasználók részéről is, a fentieket mégis csak magyarázatnak szántam.

Vajda Erik

A kiadvány ára: 58.-Ft.

Megrendelhető:

ORSZÁGOS MŰSZAKI KÖNYVTÁR ÉS
DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT
Kereskedelmi Igazgatóság
1428 Budapest, Postafiók 12.